

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ДЕНЬКОВИЧ ОЛЬГА ІВАНІВНА

УДК [343:340.132]:[340.142:342.565.2(477)]

**ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ
У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Мельник Микола Іванович,
Конституційний Суд України, суддя

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Дудоров Олександр Олексійович,
Запорізький національний університет,
професор кафедри кримінального права та
правосуддя;

кандидат юридичних наук
Якимець Тарас Ігорович,
Верховний Суд України, науковий консультант
відділу консультантів управління забезпечення
діяльності Судової палати в адміністративних справах

Захист відбудеться «_30» квітня__ 2015 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий « 28 » березня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Принцип законності у кримінальному праві вимагає чіткості та зрозумілості правових положень про злочин і покарання. Проте доволі часто текст кримінального закону сформульовано так, що навіть професійному юристу складно однозначно встановити, яка поведінка є кримінально караною. З огляду на передбачені Конституцією України повноваження Конституційного Суду України (далі – КСУ), саме його тлумачення є одним із інструментів забезпечення відповідності кримінального закону вказаним критеріям.

Ті чи інші кримінально-правові норми неодноразово були предметом оцінки з боку органу конституційної юрисдикції України. Нерідко зміст однієї кримінально-правової норми у різних аспектах проаналізований КСУ в окремих конституційних провадженнях. Однак у який спосіб, на основі яких критеріїв здійснювати відбір рішень, постановлених у таких провадженнях, та яке їх теоретичне і практичне значення для кримінального права – питання, які кримінально-правовою наукою належно не досліджено. Для практики ж застосування кримінального закону ці проблеми насущні, адже законність акта правозастосування обумовлюється тим, чи постановлено його з урахуванням, зокрема, правових позицій КСУ щодо змісту певної кримінально-правової норми.

Попри сказане, цінність актів КСУ полягає не лише у тому, що вони містять роз'яснення кримінально-правових норм. Не менш важливою є наведена КСУ мотивація, обґрунтування одержаних висновків, які є підґрунтям для змісту нових кримінально-правових норм, правовим орієнтиром щодо змісту тих норм, які не були предметом оцінки КСУ, об'єктом критичного осмислення у теорії кримінального права.

Визначена Основним Законом України роль КСУ в реалізації принципів верховенства права та законності обумовлює високі вимоги до якості здійснюваного ним тлумачення у сфері кримінального права. Адже лише належно обґрунтований результат тлумачення кримінально-правової норми сприятиме її правильному розумінню та застосуванню. Очевидно, що досягнути цього неможливо без визначення методологічних основ і меж тлумачення таких норм КСУ з урахуванням особливостей кримінального права як галузі права і законодавства.

В українській кримінально-правовій науці вивчення проблем, пов'язаних із тлумаченням кримінально-правових норм КСУ, на монографічному рівні не здійснювалось. Дотично різні аспекти зазначеного питання у своїх працях розглядали П. П. Андрушко, В. К. Грищук, Г. А. Карелова, В. Г. Козяр, Т. С. Коханюк, В. О. Навроцький, О. Г. Панчак, Ю. А. Пономаренко, С. В. Хилюк та ін. Здебільшого дослідження проблем тлумачення кримінально-правових норм

КСУ обмежувалось аналізом окремих рішень у межах наукових розвідок інших проблем кримінального права (наприклад, праці В. М. Василяша, А. О. Данилевського, О. О. Дудорова, К. П. Задой, Г. А. Карелової, Г. З. Яремко).

З огляду на це, у теорії кримінального права залишається невирішеною низка питань щодо методологічних основ здійснення КСУ тлумачення кримінально-правових норм, значення отриманих результатів тлумачення для кримінального права, алгоритму відбору рішень щодо тлумачення кримінально-правових норм тощо.

Це засвідчує актуальність обраної теми дисертаційної роботи для науки кримінального права, правотворчої діяльності та практики застосування кримінального закону, а також для підвищення якості його тлумачення КСУ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка у межах тем «Актуальні кримінально-правові, кримінологічні та пенітенціарні проблеми запобігання та протидії злочинності в Україні» (номер державної реєстрації 0106U005914), «Теоретико-прикладні проблеми кримінально-правової політики в Україні» (номер державної реєстрації 0110U004074).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертації полягає у комплексному розв'язанні питань про сутність тлумачення кримінально-правових норм КСУ, методологічну основу такого тлумачення та його значення для кримінального права України, розроблення на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення кримінального закону. Відповідно до мети дослідження виокремлено такі основні *задачі*:

- з'ясувати стан наукового дослідження проблеми тлумачення кримінально-правових норм КСУ та виявити її дискусійні аспекти;
- визначити поняття тлумачення КСУ кримінально-правових норм, його об'єкт і предмет;
- встановити відмінність тлумачення КСУ кримінально-правових норм від створення та зміни таких норм;
- з'ясувати, чи є рішення КСУ про тлумачення кримінально-правових норм формою кримінального права;
- сформулювати правила відшукування актів КСУ, які є формою кримінального права, та критично проаналізувати правові позиції, що містяться у таких рішеннях;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення кримінального закону та правозастосовної діяльності з урахуванням рішень КСУ.

Об'єкт дослідження – тлумачення кримінально-правових норм.

Предмет дослідження – тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях КСУ.

Методи дослідження, застосовані в науковій роботі, обрано з урахуванням предмета дослідження. Світоглядною основою дослідження слугували положення *діалектики* (під час визначення об'єкта та предмета тлумачення, що враховує співвідношення змісту і форми, сутності та явища) (підрозділ 1.3); у визначенні методологічного підходу, що враховує розвиток і зміну предмета тлумачення (підрозділ 1.2). Із загальнонаукових і спеціально-наукових методів використано такі: *дедукції* (для поширення загальних висновків теорії тлумачення на досліджуваний його вид (підрозділ 1.2); *індукції* (для одержання загальних висновків про закономірності тлумачення кримінально-правових норм КСУ на підставі аналізу його конкретних рішень (підрозділи 3.2, 3.3); *аналізу та синтезу* (для виділення ознак досліджуваних КСУ кримінально-правових понять та об'єднання їх у цілісне визначення (підрозділ 3.3); *системно-структурний* (для з'ясування місця рішень КСУ серед форм кримінального права (підрозділ 2.1) та під час визначення співвідношення офіційного тлумачення з криміналізацією і декриміналізацією, диференціацією кримінальної відповідальності (підрозділ 2.2); *формально-догматичний* (для встановлення змісту правових позицій КСУ та положень кримінального закону (підрозділи 3.2, 3.3); *порівняльно-правовий* (для порівняння правових позицій КСУ з подібних питань між собою та з практикою Європейського суду з прав людини (підрозділи 3.2, 3.3); *статистичний* (для опрацювання практики КСУ).

Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед у тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній кримінально-правовій науці комплексним монографічним дослідженням проблем тлумачення кримінально-правових норм КСУ. У результаті дослідження одержано низку нових наукових положень, які мають важливе значення для науки кримінального права і практики застосування кримінального закону. Зокрема:

вперше:

– визначено, що КСУ повноважний перевіряти конституційність лише процедури, засобів диференціації кримінальної відповідальності та змісту кримінально-правової норми, створеної у результаті такої диференціації. Також до повноважень КСУ належить перевірка дотримання принципу конституційної адекватності під час криміналізації діянь. Дотримання інших принципів криміналізації, а також підстав та умов її здійснення не належить до повноважень КСУ;

– доведено, що акти КСУ, які містять правові позиції, сформульовані в результаті тлумачення інших законів, ніж КК України, але у яких роз'яснюються ті ж поняття, що вжиті й у КК України, належать до форм кримінального права у всіх випадках, окрім тих, коли:

1) у кримінальному законі зміст певного поняття відмінний від його змісту в іншій галузі законодавства;

2) КСУ у рішенні вказує, що дає обмежене, контекстне тлумачення поняття, а у кримінальному законі це поняття вживається у іншому контексті;

– запропоновано критерії визначення актів КСУ, які є формою кримінального права. Ними названо: зміст правових позицій, закріплених у конкретному рішенні; предмет тлумачення; вид повноваження, у процесі реалізації якого КСУ здійснив тлумачення;

– визначено, що КСУ може відкрити конституційне провадження про офіційне тлумачення, лише якщо декілька можливих варіантів тлумачення кримінально-правової норми узгоджуються зі змістом решти норм, закріплених у КК України та Конституції України;

удосконалено:

– поняття конкретизації кримінально-правових норм, під якою пропонується розуміти один зі способів створення законодавцем нових кримінально-правових норм шляхом обмеження обсягу вже закріплених у КК кримінально-правових норм із внесенням відповідних змін до КК України. Це дозволило стверджувати, що конкретизація кримінально-правової норми до криміналізації діяння не призводить. Однак якщо нова кримінально-правова норма передбачатиме відповідальність, відмінну від тієї, яка закріплена у тій нормі, що підлягала конкретизації, то наслідком такої конкретизації є диференціація кримінальної відповідальності;

– твердження про те, що КСУ не може виконувати правотворчу функцію законодавця. Якщо законодавець обмежений правом у визначенні змісту кримінально-правових норм, то КСУ здійснює вибір розуміння норми права у межах тих варіантів, які закладені у тексті кримінального закону. Запропонований підхід дозволив визначити відмінності між криміналізацією, декриміналізацією діянь, конкретизацією кримінально-правових норм, диференціацією кримінальної відповідальності, з одного боку, та офіційним тлумаченням кримінально-правових норм, – з іншого;

дістали подальший розвиток:

– наукові розробки, відповідно до яких КК України не є єдиною формою кримінального права. Встановлено, що ознакам форми кримінального права можуть відповідати такі акти КСУ: рішення щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, рішення про відповідність Конституції законів України та інших правових актів Верховної Ради України (далі – ВРУ), актів Президента України та Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради АРК, висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до ВРУ для надання згоди на їх обов'язковість, висновки щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, висновки про порушення Верховною Радою АРК Конституції або законів України, висновки щодо

відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України, ухвали про відмову у відкритті провадження та ухвали про припинення провадження у справі;

– положення про зворотну дію у часі актів КСУ, які є формою кримінального права. Рішення КСУ щодо конституційності кримінального закону та юридичних актів інших галузей права, посилення на які містить стаття КК України з бланкетною диспозицією, зворотної дії у часі не мають. Інтерпретаційні акти КСУ не матимуть наслідком застосування правил, передбачених ст. 5 КК України. Рішення КСУ щодо офіційного тлумачення кримінально-правових норм завжди мають зворотну силу. Межа такої зворотної сили визначається моментом набрання чинності кримінальним законом, який містить статтю з кримінально-правовою нормою, щодо якої здійснено офіційне тлумачення;

– твердження, що об'єктом тлумачення КСУ є кримінально-правова норма, а предметом – статті КК і законів, до яких відсилає КК. Воля законодавця роз'яснюється лише у тому обсязі, у якому вона закріплена у кримінальному законі. Воля законодавця як його намір, якщо вона не закріплена чітко у кримінальному законі, під час тлумачення кримінально-правової норми КСУ не повинна з'ясовуватись.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наукові розробки, висновки та пропозиції, наведені у дисертаційній роботі, можуть бути використані:

– у законотворчій діяльності – під час удосконалення чинного законодавства України, зокрема КК України (акт Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності ВРУ про впровадження результатів дисертаційного дослідження у законотворчу діяльність вих. № 04-20/12-324 від 21.02.2013 року);

– у практичній діяльності – для підвищення якості тлумачення КСУ кримінально-правових норм, для правоохоронних і судових органів у процесі всіх форм застосування кримінально-правових норм, щодо яких є офіційне тлумачення КСУ;

– у науковій діяльності – для подальших досліджень проблем тлумачення кримінально-правових норм і кримінально-правового значення рішень КСУ;

– у навчальному процесі – під час викладання у вищих навчальних закладах курсу кримінального права України, підготовки підручників і навчальних посібників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені на 8 конференціях, а саме на: міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави» (м. Запоріжжя, 3–4 жовтня 2014 року); міжнародній науково-практичній конференції «Наука кримінального права в

системі міждисциплінарних зв'язків» (м. Харків, 9–10 жовтня 2014 року); XVI, XVII, XVIII регіональних науково-практичних конференціях «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 8–9 лютого 2010 року, 3–4 лютого 2011 року, 26–27 січня 2012 року); звітній науково-практичній конференції юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, 19 лютого 2010 року); XIX звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7–8 лютого 2013 року); науково-практичному семінарі «Забезпечення органами внутрішніх справ європейських стандартів прав людини у своїй діяльності» (м. Львів, 7 грудня 2012 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи відображено у 13 наукових працях, зокрема: у 4 наукових статтях, опублікованих у друкованих періодичних виданнях, включених до переліку фахових із юридичних наук в Україні, в 1 статті у періодичному виданні іноземної держави, а також у 8 тезах доповідей на наукових і науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, поділених на 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (335 найменувань на 53 сторінках) і додатків (на 29 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 271 сторінку, з них основний текст – 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, відображено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, а також його методологічну базу, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, вказано на практичне значення одержаних результатів.

Розділ 1 «Тлумачення КСУ кримінально-правових норм: теоретико-методологічний аспект» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження проблеми тлумачення кримінально-правових норм КСУ»* проаналізовано праці з тлумачення під кутом зору висвітлення у них питань тлумачення норм права КСУ. В результаті зроблено висновок, що проблема тлумачення цим Судом кримінально-правових норм у вітчизняній науці комплексно не досліджена.

Встановлено, що у радянський період дискусії щодо підходів до тлумачення норм права здебільшого тривали навколо того, волю якого законодавця слід з'ясовувати: історичного чи актуального. Однак останніми роками у методологічних підходах до тлумачення норм права відзначено тенденцію переходу від позитивного до природного праворозуміння, що вплинуло і на правоінтерпретаційну діяльність КСУ.

У підрозділі 1.2 «Методологічні підходи до тлумачення кримінально-правових норм КСУ» аналіз практики КСУ щодо тлумачення кримінально-правових норм засвідчив про відсутність єдиної методологічної основи такої інтерпретації. Наприклад, ототожнення тексту закону та кримінально-правової норми характерно для позитивістського підходу до розуміння права (рішення КСУ у справі про зворотню дію кримінального закону в часі). Натомість у рішенні КСУ у справі про призначення судом більш м'якого покарання домінує інтегративне праворозуміння.

Стверджено, що у визначенні об'єкта та предмета тлумачення необхідно виходити із того, що законодавець створює кримінально-правові норми та закріплює їх у кримінальному законі. КСУ ж здійснює перевірку відповідності кримінально-правових норм об'єктивно існуючому праву під час визначення конституційності відповідних законодавчих положень.

Вибір результату тлумачення кримінально-правової норми КСУ залежить від ціннісних установок суддів КСУ. Природноправове праворозуміння як критерій вибору результату тлумачення кримінально-правової норми має переваги над позитивістським.

У підрозділі 1.3 «Об'єкт і предмет тлумачення КСУ у кримінальному праві» визначено об'єкт і предмет такого тлумачення, якими є кримінально-правова норма та статті КК і законів, до яких відсилає кримінальний закон. Виходячи із положень чинного законодавства про підстави звернення до КСУ та аналізу практики КСУ, встановлено, які кримінально-правові норми можуть бути об'єктом нормативного або казуального тлумачення КСУ.

Додаткові документи, якими супроводжується законотворчий процес і які, як відомо, не належать до об'єкта і предмета тлумачення, використовуються КСУ як аргументи для обґрунтування певної правової позиції. Обґрунтовано межі їх використання КСУ для тлумачення кримінально-правових норм.

Розділ 2 «Кримінально-правове значення рішень КСУ» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Рішення КСУ як форма (джерело) кримінального права та його правова природа», з огляду на розрізнення понять «джерело права» та «форма права», обґрунтовано твердження про множинність форм кримінального права. Формою кримінального права є лише ті акти КСУ, які відповідають певним вимогам. За такими критеріями, як зміст правових позицій, що містяться у актах КСУ (а саме стосуються розуміння злочинності, караності діянь або інших кримінально-правових наслідків), нормативність і нормативна новизна, визначено ті види актів КСУ, які є формою кримінального права, та ті, які нею бути не можуть.

Виходячи із правової природи рішень КСУ, положень чинного законодавства та напрацювань науки кримінального права, досліджено правила дії у часі тих актів КСУ, які є формою кримінального права.

У підрозділі 2.2 «Співвідношення тлумачення кримінально-правових норм КСУ з правотворчою діяльністю законодавця у кримінальному праві» здійснено відмежування правоінтерпретаційної діяльності КСУ від криміналізації, декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності та конкретизації кримінально-правових норм. Виходячи із запропонованого розуміння меж тлумачення норм права КСУ, а також розуміння криміналізації та декриміналізації як процесів, пов'язаних зі створенням (скасуванням), зміною змісту кримінально-правових норм, стверджено, що тлумачення кримінально-правових норм КСУ не має наслідком ні криміналізацію, ні декриміналізацію діянь, ні диференціацію кримінальної відповідальності.

Визнання КСУ окремої статті (частини статті) КК України неконституційною може спричинити декриміналізацію діяння. Також КСУ здійснює перевірку дотримання принципу конституційності під час криміналізації діяння *post factum*, тобто після набрання відповідним законом чинності. Дотримання інших принципів криміналізації, а також підстав та умов її здійснення не належить до повноважень КСУ.

У процесі перевірки конституційності кримінально-правових норм КСУ перевіряє, чи відповідають процедура та результат проведеної диференціації та використані законодавцем засоби диференціації конституційним нормам і принципам.

На основі визначення спільних і відмінних ознак здійснено відмежування конкретизації кримінально-правових норм від їх тлумачення КСУ.

Розділ 3 «Рішення КСУ, які містять тлумачення кримінально-правових норм» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Критерії відбору рішень КСУ, які містять тлумачення кримінально-правових норм» такими критеріями названо: зміст правових позицій, закріплених у рішенні; предмет тлумачення; вид конституційного повноваження, за результатами виконання якого сформульовано правову позицію. Формою кримінального права є рішення КСУ, які містять правові позиції, що стосуються розуміння злочинності діянь, їх караності та інших кримінально-правових наслідків. Вказані правові позиції отримані за результатами нормативного або казуального тлумачення як кримінального закону, так і законів інших галузей права, до яких відсилає кримінальний закон.

У підрозділі 3.2 «Питання Загальної частини кримінального права у рішеннях КСУ» на підставі аналізу масиву актів КСУ визначено та оцінено правові позиції КСУ щодо змісту таких кримінально-правових інститутів: чинність кримінального закону, кримінальна відповідальність і покарання.

Що стосується чинності кримінального закону, то відсутній єдиний методологічний підхід у визначенні КСУ правил зворотної дії у часі кримінального закону. Правові позиції КСУ щодо цих питань не узгоджені з конвенційною практикою Європейського суду з прав людини.

Щодо кримінальної відповідальності, то КСУ сформулював правові позиції про ознаки кримінальної відповідальності, її підстави та поняття «склад злочину».

Кримінального покарання стосувалося три рішення КСУ. Надаючи роз'яснення, КСУ у цих випадках виходив за межі тлумачення, відтак виконував функцію законодавця. Зокрема, неконституційність смертної кари обґрунтовувалась невідповідністю не лише Конституції України, а й міжнародним договорам.

КСУ перевіряє кримінальний закон на відповідність не лише Конституції України та конституційним принципам, але й принципам кримінального права. Така практика КСУ виходить за межі його повноважень, однак відповідає природноправовій методології тлумачення та принципу верховенства права.

У підрозділі 3.3 «Питання Особливої частини кримінального права у рішеннях КСУ» виділено, класифіковано та критично оцінено наявні правові позиції КСУ щодо окремих правових положень інститутів Особливої частини кримінального права.

Правові позиції КСУ стосовно кримінально-правового забезпечення охорони конституційного ладу стосуються норми про склад злочину, закріпленої у ст. 109 КК України, а саме: об'єкта злочину, змісту діяння.

Правові позиції КСУ щодо кримінально-правової охорони конституційних прав громадян стосуються змісту таких понять, як «медична допомога» (ст. 139 КК України), «інформація, що становить лікарську таємницю» (ст. 145 КК України), «медична інформація» (ст. 182 КК України), «конфіденційна інформація про особу» (ст. 182 КК України), «право на безоплатну освіту» (ст. 183 КК України), змісту ознак складів злочинів, передбачених ст.ст. 157, 158-1, 161, 170 КК України.

Крім тих випадків, коли КСУ прямо роз'яснює зміст ознак того чи іншого злочину, окремі правові позиції можуть бути основою для з'ясування змісту ознак складів злочинів, безпосередньо не роз'яснених КСУ. Наприклад, які форми перешкоджання законній діяльності професійних спілок є злочином, передбаченим ст. 170 КК України, які обмеження не можуть розглядатися як перешкоджання законній діяльності політичної партії.

Правові позиції КСУ стосовно кримінально-правового забезпечення нормальної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування зводяться лише щодо змісту діяння, передбаченого у ч. 1 та 2 ст. 351 КК України, який визначається законністю поведінки потерпілого.

Правові позиції КСУ стосовно злочинів у сфері службової діяльності зводяться лише щодо змісту поняття «службова особа», понять «працівник правоохоронного органу», «правоохоронний орган» у кримінальному праві. Інтерпретуючи поняття «службова особа», КСУ підмінив тлумачення кримінально-правової норми застосуванням кримінального закону за аналогією.

Правові позиції КСУ стосовно злочинів проти правосуддя стосуються змісту родового об'єкта цієї групи злочинів, змісту ознак складів злочинів, закріплених у ст.ст. 371, 374, 375, 376, 382, 384, 385, 386 КК України. Зокрема, предметом аналізу КСУ були поняття права на судовий захист, питання підвідомчості та підсудності справ, особливостей провадження у тій чи іншій категорії справ, допустимості доказів. Недотримання будь-якої із цих правових позицій суддею у процесі винесення рішення матиме наслідком його неправосудність. Зроблено висновок, що у ст. 374 КК України під порушенням права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист слід розуміти і порушення їх права на правову допомогу, і порушення права на вільний вибір захисника.

Злочини, передбачені ст.ст. 384, 385, 386 КК України, якщо вони вчиняються під час проведення розслідування тимчасовою слідчою та тимчасовою спеціальною комісією ВРУ, безпідставно віднесено до групи злочинів проти правосуддя.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне дослідження тлумачення кримінально-правових норм КСУ, підсумком якого стало теоретичне узагальнення та нове наукове вирішення окремих аспектів цієї проблеми. Проведене дослідження підтвердило актуальність задекларованої теми для кримінально-правової науки, практики тлумачення та правозастосування у галузі кримінального права. Стан дослідження проблем тлумачення кримінально-правових норм КСУ характеризується відсутністю узагальнень і водночас увагою до аналізу конкретних рішень КСУ. Відсутність чітких теоретичних вказівок про способи використання рішень КСУ обумовлює труднощі у правозастосуванні. Не сприяють активному використанню актів КСУ і суперечності між окремими його актами, що пояснюється, зокрема, відсутністю єдиної методологічної основи такого тлумачення.

Вивчення різних аспектів проблеми тлумачення кримінально-правових норм КСУ дозволило сформулювати низку висновків.

Зокрема, в процесі реалізації першої задекларованої у науковій роботі задачі досягнуто таких результатів. Аналіз юридичної літератури дає підстави для твердження про те, що проблемам тлумачення норм права, яке здійснюється КСУ, теоретиками права та вченими-конституціоналістами приділено значну увагу. Однак, попри підвищену наукову зацікавленість, немає однозначних відповідей на низку проблемних питань, що стосуються тлумачення КСУ норм права загалом і кримінально-правових норм зокрема. До таких належать: межі тлумачення КСУ, співвідношення норми права та її тлумачення, здійсненого КСУ, поняття «об'єкт» і «предмет» тлумачення, правова природа

рішень КСУ, належність актів КСУ до форм права. Проте тлумачення КСУ саме кримінально-правових норм, як окремий різновид тлумачення, у вітчизняній літературі з тлумачення майже не розглядають. В українських кримінально-правових дослідженнях тлумачення норм права КСУ характеризують у контексті виділення видів тлумачення, форм кримінального права. Науковці здебільшого акцентують на дослідженні значення та аналізі змісту окремих рішень КСУ.

У межах вирішення наступної задачі отримано висновок про те, що законодавче наділення КСУ повноваженнями щодо тлумачення кримінально-правових норм створює презумпцію того, що він може встановити істинний зміст норми. Визначено, що тлумачення кримінально-правових норм, яке здійснює КСУ, – це процес з'ясування можливих варіантів розуміння змісту кримінально-правової норми за допомогою способів тлумачення та вибір і роз'яснення одного із них у відповідному акті тлумачення.

Об'єктом нормативного тлумачення КСУ може бути лише кримінально-правова норма, декілька варіантів тлумачення змісту якої узгоджені зі змістом решти норм, закріплених у КК України та Конституції України. У такому випадку неможливо говорити про критерій істинності тлумачення, а лише про критерій вибору КСУ варіанту тлумачення. У такий спосіб КСУ вносить у правове регулювання нормативну новизну.

Аналіз практики тлумачення кримінально-правових норм КСУ дозволяє стверджувати про відсутність єдиного критерію вибору ним варіанту тлумачення норми права. Критеріями такого вибору є ціннісні установки суб'єктів тлумачення, а саме суддів КСУ. Воля законодавця (чи то на момент створення норми права, чи на момент її застосування) не може бути цим критерієм, адже невідомо, якою ця воля була. Волю законодавця з'ясовують лише в межах, закріплених у кримінальному законі. Критерієм вибору варіанту тлумачення норми права повинне бути право у його природноправовому розумінні.

Об'єктом казуального тлумачення КСУ може бути будь-яка кримінально-правова норма. Однак у такому випадку цю норму КСУ тлумачить обмежено – у контексті конституційного подання.

Підстави для відкриття КСУ конституційного провадження відсутні, якщо кримінально-правова норма сформульована так, що лише один варіант розуміння її змісту відповідає змісту інших норм, закріплених у КК і Конституції. Така норма не порушує систему кримінального права.

Якщо жоден із варіантів тлумачення кримінально-правової норми не узгоджений з іншими нормами, закріпленими у КК України, то КСУ повинен відмовити у відкритті конституційного провадження з огляду на те, що не може втручатися у діяльність законодавчого органу. З тих же підстав КСУ повинен відмовити у тлумаченні кримінально-правової норми, якщо жоден із варіантів її змісту не узгоджується з рештою норм, закріплених у КК України, але відповідає нормам Конституції.

Науковим результатом, досягнутим під час вирішення третьої задачі, є висновок про те, що у результаті тлумачення кримінально-правових норм КСУ нові норми не створює. Тому КСУ не може криміналізувати діяння у такий спосіб. Також КСУ не здійснює криміналізацію чи декриміналізацію діяння способом внесення змін у кримінальний закон. Попри це, визнання КСУ окремої статті (частини статті) КК України неконституційною може спричинити декриміналізацію діяння.

Вимога про конституційність криміналізації діяння означає не лише дотримання встановленої Конституцією України процедури ухвалення і розгляду закону, але й змістовної частини: створена в процесі криміналізації норма не повинна суперечити Конституції України. Перевірку дотримання принципу конституційної адекватності під час криміналізації діяння після набрання відповідним законом чинності здійснює КСУ. Недотримання цього принципу має наслідком неконституційність кримінально-правового припису. Дотримання інших принципів криміналізації, а також підстав та умов її здійснення не належить до повноважень КСУ.

Виключною прерогативою законодавця є диференціація кримінальної відповідальності. КСУ повноважний перевірити відповідність наслідків такої диференціації вимогам Конституції України: чи відповідає процедура прийняття і зміст кримінально-правової норми, створеної в результаті диференціації, та використані засоби диференціації конституційним нормам і принципам.

Виокремлення відмінних ознак між поняттями «офіційне тлумачення кримінально-правових норм» і «конкретизація кримінально-правових норм, здійснена в ході правотворчості» дало підстави стверджувати, що вони позначають два окремі процеси.

Під конкретизацією кримінально-правових норм у ході правотворчості слід розуміти один із способів створення законодавцем нових кримінально-правових норм шляхом обмеження обсягу вже закріплених у КК норм. Конкретизацію кримінально-правових норм здійснює лише законодавець, а її результатом є створення нової кримінально-правової норми і внесення відповідних змін до КК України.

У результаті дослідження, проведеного для вирішення четвертої задачі, одержано висновок про те, що упродовж тривалого часу у загальній теорії права усталеним був підхід, за яким нормативно-правовий акт вважали основною формою права. Як наслідок – традиційним у кримінальному праві був підхід, що кримінальний закон є єдиною формою кримінального права.

Враховуючи динамічний розвиток кримінально-правової науки, а також новітні тенденції у правовій доктрині, цей підхід сьогодні вже не є превалюючим. КК України не є єдиною формою кримінального права, а

положення ст. 3 КК України тільки вказують на те, що кримінальний закон може розглядатися виключно з позиції основної його форми, але не єдиної. Ст. 3 КК України не узгоджена з чинним законодавством України і не охоплює всі тенденції сучасної правової науки.

Формою кримінального права є також акти КСУ, які містять правові позиції про розуміння злочинності, караності діянь або інших кримінально-правових наслідків, відповідають критеріям нормативності та нормативної новизни (перелік цих актів наведено у положеннях наукової новизни).

Рішення КСУ є формою кримінального права, однак не можуть бути формою кримінального законодавства, оскільки не є нормативно-правовими актами та, відповідно, законом за юридичною природою.

Враховуючи те, що КСУ вказав, що зміст терміна «законодавство» залежить від особливостей суспільних відносин, які регулює відповідна галузь права, а також зважаючи на практику цього органу у визначенні змісту цього терміна щодо окремої галузі права, доцільно, щоб КСУ сформулював правову позицію про те, які форми права належать до законодавства у галузі кримінального права.

Рішення КСУ не належать до системи законодавства про кримінальну відповідальність і не є частиною КК України. Такі рішення не можуть визначати злочинність і караність діяння, інші кримінально-правові наслідки. Вони не можуть встановлювати ознаки складу злочину, які не закріплені у КК України. Водночас КСУ може вказувати на ознаки складу злочину, які словесно окремо у тексті кримінального закону не названі, але обов'язковість їх для того чи іншого складу злочину впливає зі змісту інших (прямо названих) ознак складу злочину.

Науковим висновком у межах реалізації п'ятої задачі є твердження про те, що вибір актів КСУ, які є формою кримінального права, потрібно здійснювати з урахуванням таких критеріїв. По-перше, необхідно брати до уваги зміст правових позицій, закріплених у конкретному рішенні. Рішення КСУ, яке містить правові позиції, що стосуються розуміння злочинності діянь, їх караності та інших кримінально-правових наслідків, належать до форм кримінального права. По-друге, кримінально-правове значення мають рішення, у яких правові позиції про зміст кримінально-правових норм сформульовано через тлумачення: 1) положень кримінального закону; 2) положень іншогогалузевих нормативно-правових актів, до яких відсилає кримінальний закон. По-третє, необхідно враховувати, у процесі реалізації яких повноважень КСУ здійснив тлумачення положень закону. Правові позиції щодо змісту положень КК або положень законів, до яких відсилає кримінальний закон, сформульовані у результаті нормативного тлумачення, необхідно застосовувати для з'ясування змісту кримінально-правової норми.

Кримінально-правове значення мають також правові позиції, отримані у результаті казуального тлумачення статей КК. Якщо ж такі правові позиції отримано за результатами казуального тлумачення положень законів, до яких відсилає КК, то потрібно визначити, у якому контексті подається тлумачення КСУ і чи охороняє такі суспільні відносини кримінальний закон.

На підставі аналізу 1216 актів КСУ на основі вказаних критеріїв визначено 119 рішень (додаток А), 4 ухвали (додаток Б) і 2 висновки (додаток В) КСУ, які є формою кримінального права.

На основі аналізу всієї кількості актів КСУ виявлено такі закономірності: 1) у всіх випадках суперечностей між рішеннями КСУ та Європейського суду з прав людини у кримінально-правових питаннях вищі стандарти гарантування прав людини демонстрував останній; 2) більшість рішень КСУ, які є формою кримінального права, стосуються прямого чи непрямого роз'яснення змісту бланкетних диспозицій статей кримінального закону; 3) доволі часто зміст однієї ознаки складу злочину або кримінально-правового поняття розкрито у кількох актах КСУ; 4) правові позиції КСУ можуть стосуватися питань кваліфікації злочинів і розмежування складів конкретних злочинів (виявлено по одному такому акту КСУ).

У певних випадках КСУ не тлумачить кримінально-правові норми, а виконує функцію законодавця, заповнюючи прогалину у правовому регулюванні (наприклад, правова позиція КСУ щодо змісту поняття «службова особа») чи приводячи національне законодавство у відповідність до вимог міжнародних актів (наприклад, рішення про неконституційність смертної кари як покарання). Окремі правові позиції КСУ отримані з порушенням способів тлумачення (наприклад, правова позиція КСУ щодо поняття «бланкетна кримінально-правова норма»).

У межах останньої поставленої задачі за результатами здійсненого дослідження, з метою удосконалення чинного законодавства України, запропоновано такі зміни до КК України:

1) частину першу статті 3 КК України викласти у такій редакції:

«Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України, рішеннях Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права»;

2) частину другу статті 3 КК України викласти у такій редакції:

«Закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, включаються до нього після набрання ними чинності. У разі визнання Конституційним Судом України неконституційним закону (частини закону) України про кримінальну відповідальність він втрачає чинність із дня прийняття Конституційним Судом України рішення про його неконституційність».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Денькович О. І. Щодо конституційності положень окремих статей про злочини проти виборчих прав (статті 157 та 158¹ Кримінального кодексу України) / О. І. Денькович // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. № 51. – С. 330–338.
2. Денькович О. І. Окремі проблеми відповідності Конституції України частини 1 статті 157 Кримінального кодексу України / О. І. Денькович // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 55. – С. 262–267.
3. Денькович О. І. Об'єкт та предмет тлумачення Конституційним Судом України у кримінальному праві / О. І. Денькович // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2011. – Вип. 52. – С. 309–318.
4. Денькович О. Рішення Конституційного Суду України як форма (джерело) кримінального права / О. Денькович // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 3. – С. 96–99.
5. Денькович О. И. Значение текста уголовного закона в процессе толкования уголовно-правовых норм Конституционным Судом Украины / О. И. Денькович // Вопросы российского и международного права. – 2013. – № 4. – С. 56–73.
6. Денькович О. І. Тлумачення та конкретизація кримінально-правових норм : співвідношення понять / О. І. Денькович // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVI регіональної науково-практич. конференції (8–9 лютого 2010 р.). – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – С. 318–320.
7. Денькович О. І. Об'єкт та предмет тлумачення Конституційним Судом України у кримінальному праві / О. І. Денькович // Звітна науково-практична конференція юридичного факультету : тези доповідей (19 лютого 2010 р.). – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 19–21.
8. Денькович О. І. Окремі питання загальної частини кримінального права у рішеннях Конституційного Суду України / О. І. Денькович // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2011 р.). – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. – С. 292–294.
9. Денькович О. І. Питання рівноправності громадян у практиці Конституційного Суду України: кримінально-правовий аспект / О. І. Денькович // Проблеми державотворення і захисту людини в Україні : матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції (26–27 січня 2012 р.). –

Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – С. 302–304.

10. Денькович О. І. Використання практики Європейського суду з прав людини у тлумаченні кримінально-правових норм Конституційним Судом України / О. І. Денькович // Забезпечення органами внутрішніх справ європейських стандартів прав людини у своїй діяльності : тези науково-практичного семінару (7 грудня 2012 р.). – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 74–77.

11. Денькович О. Інститут кримінальної відповідальності у рішеннях Конституційного Суду України / О. Денькович // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ХІХ звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2013 р.). – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. – С. 251–253.

12. Денькович О. І. Щодо критеріїв визначення рішень Конституційного Суду України, які є джерелом кримінального права / О. І. Денькович // Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (3–4 жовтня 2014 р.). – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – С. 204–207.

13. Денькович О. І. Зміст ознак складу злочину, передбаченого ст. 182 КК України («Порушення недоторканності приватного життя») у світлі рішень Конституційного Суду України / О. І. Денькович // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (9–10 жовтня 2014 р.). – Х. : Право, 2014. – С. 480–484.

АНОТАЦІЯ

Денькович О. І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2015.

Здійснено комплексний аналіз проблеми тлумачення кримінально-правових норм Конституційним Судом України. З'ясовано стан дослідження в юридичній літературі вказаної проблеми. Проаналізовано підходи до розуміння тлумачення кримінально-правових норм Конституційним Судом України. Визначено об'єкт і предмет такого тлумачення, його межі та методологічний підхід до визначення змісту кримінально-правової норми Конституційним Судом України. Встановлено види актів Конституційного Суду України, які є формою кримінального права, та досліджено особливості їх дії у часі. Сформульовано критерії, які дозволяють визначити належність

конкретного акта Конституційного Суду України до форми кримінального права. На основі цих критеріїв сформовано перелік таких актів і здійснено їх критичний аналіз.

Ключові слова: тлумачення кримінально-правових норм Конституційним Судом України, форма кримінального права, правові позиції Конституційного Суду України, акт Конституційного Суду України, криміналізація, декриміналізація, нормотворення, конкретизація кримінально-правових норм.

АННОТАЦІЯ

Денькович О. І. Толкование уголовно-правовых норм Конституционным Судом Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел МВД Украины, Львов, 2015.

Осуществлен комплексный анализ проблемы толкования уголовно-правовых норм Конституционным Судом Украины. Выяснено состояние исследования указанной проблемы в юридической литературе. Проанализированы подходы к пониманию толкования уголовно-правовых норм Конституционным Судом Украины. Определены объект и предмет этого вида толкования, его границы и методологический подход к определению содержания уголовно-правовых норм Конституционным Судом Украины. Определены виды актов Конституционного Суда Украины, которые являются формой уголовного права, и исследованы особенности их действия во времени. Сформулированы критерии, которые позволяют определить, является ли конкретный акт Конституционного Суда Украины формой уголовного права. На основании этих критериев сформулирован перечень таких актов и проведен их критический анализ.

Ключевые слова: толкование уголовно-правовых норм Конституционным Судом Украины, форма уголовного права, правовые позиции Конституционного Суда Украины, акт Конституционного Суда Украины, криминализация, декриминализация, правотворчество, конкретизация уголовно-правовых норм.

ANNOTATION

Den'kovych O. I. Interpretation of criminal norms by the Constitutional Court of Ukraine. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2015.

The thesis is dedicated to a complex analysis of the problem of interpretation of criminal norms by the Constitutional Court of Ukraine (hereinafter – CCU). A large number of legal studies in the field of the constitutional law and theory of law have focused on the problem of interpretation of legal norms by the CCU. However, little research has been undertaken to investigate a specific type interpretation provided by this Court – interpretation of criminal norms. In native criminal law researches a great deal of emphasis has been made on the analysis of separate decisions of the CCU and their influence on criminal law. The issues of methodological approaches to the interpretation of criminal norms by the CCU, limits of such interpretation, the algorithm of selection of acts, which are the form of criminal law, remained unclear.

The analysis of the CCU practice provides the evidence for the absence of a sole methodological approach to the interpretation of criminal norms. It is assumed that the result of such interpretation type depends on the value outlook of judges of the CCU. It is emphasized on the advantage of the natural law theories as a legal reasoning of the result of interpretation of criminal norms by the CCU. Using the described approach, the concept of interpretation of criminal norms by the CCU has been defined.

The present thesis also analyzes the object and subject of the above interpretation type, under which correspondingly the criminal norm and articles of the criminal code and of laws to which the Criminal code dispatches are suggested. Taking into consideration the native law provisions on the grounds for the constitutional application or submission and the analysis of the CCU practice, criminal norms that can be objects of the normative and casual interpretation by the CCU are specified.

It is substantiated that only those acts of the CCU that meet certain criteria can be forms of the criminal law. On the basis of such criteria as content of legal positions, normativeness and normative novelty those types of CCU acts, which can be form of the criminal law, are defined.

Proceeding from the legal nature of the CCU acts, provisions of the current Ukrainian legislation and criminal law science provisions, the rules of operation in time of those acts as a form of criminal law are yielded.

In the thesis author also reveals the differences between the interpretation of criminal norms by the CCU and their particularization, criminalization, decriminalization and differentiation of criminal responsibility.

Also the author proposes criteria for the selection of the CCU acts, that contain the interpretation of the criminal law norms: the content of the legal positions; connection between normative provision and the content of the criminal law norm; type of authority that resulted in the formulation of the legal position. Using the described criteria, 119 decisions (appendix A), 4 determinations

(appendix B) and 2 conclusions (appendix C) of the CCU are specified as forms of criminal law.

The determined legal positions, that these acts contain, are differentiated and analyzed by their reference to the institutions of the general (operation of criminal law in time, criminal responsibility and punishment) and the specific part of criminal law.

Proceeding from the analysis of the CCU acts – forms of the criminal law – such regularities are revealed: 1) in all cases of contradictions between the provisions of the CCu acts and the European Court of human rights acts which refer to criminal law, the higher standards of human rights were demonstrated by the last; 2) most decisions of the CCU, that are forms of criminal law, refer to direct or indirect explanation of the content of blanket dispositions of criminal code articles; 3) frequently the content of the same element of crime or criminal law concept is exposed in few CCU acts; 4) the CCU legal positions can refer to questions of crimes qualification and differentiation of compositions of crimes (the author specified one act for each of these questions).

The author assumes that in some cases the CCU performs the legislative function instead of the interpretation of criminal norms. The CCU fills gaps in the legal regulation (for example, the CCU's legal position concerning the concept «official person») or brings a national criminal legislation in correspondence with the valid international treaties (for example, decision on the unconstitutionality of death penalty). It is established that some CCU legal positions are formulated with an inappropriate use of methods of interpretation (for example, CCU legal position on the concept of «a blanket criminal law»).

Key words: interpretation of the criminal norms by the Constitutional Court of Ukraine, form of the criminal law, legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, act of the Constitutional Court of Ukraine, criminalization, decriminalization, lawmaking, particularization of criminal norms.

